

VINOHRADNICKÉ STAVBY NA UHERSKOHRADIŠŤSKU

Věra Kovářů, *Národní ústav Památkové péče, Brno*

Státní památková péče se již po léta zajímá a stará o zachování dokladů vinařské kultury, projevující se mimo jiné artefakty také stavbami, sloužícími ke zpracování a uložení vína. Na Uherskohradištsku jsou ojedinělými doklady lidového stavitelství.

Vinohradnické stavby, jak nazval tyto drobné objekty Václav Frolec jsou rozšířeny po celé jižní a jihovýchodní Moravě. Jejich názvy se různí podle krajů a místních zvyklostí. Základem však, až na výjimky, je vinný sklep. Místnost, v níž se tradičně lisovala šťáva z vinných hroznů nese různé názvy *lisovna, presús, preshaus* apod.

Bohatství forem vinohradnických staveb, jejich materiál a konstrukce, půdorys, architektonické články, i jejich užívání ve spojení s vinaři a jejich prací zůstalo přes četné publikace o víně, jako nápoji, stranou pozornosti. Od doby vydání díla Václava Frolce *Vinohradnické stavby na Moravě* v roce 1978 zůstalo pole neorané.

Význam lokalit s vinohradnickými stavbami, z nichž dvě byly prohlášeny Vládou ČR v roce 1995 za památkové rezervace, však není možné přehlížet a je třeba jim věnovat pozornost nejen z hlediska památkové péče. Z uvedených důvodů jsme se rozhodli uveřejnit ve sborníku *Slovácko* postupně výsledky současného bádání, dokumentace i názorů na tuto specifickou oblast lidové stavební kultury. Naše poznatky budou uvedeny v několika kapitolách věnovaných jednotlivým územím vlnorodého kraje, Slovácka. Jsme si vědomi problémů, s nimiž se vyrovnávají jihomoravští vinaři, jejichž poctivé dílo lze klasifikovat přirovnáním kapka potu, kapka vína a naše studie je vzdáním holdu jejich práci.

Uherské Hradiště a vesnice v jeho okolí se rozkládají v území starého slovanského osídlení a jsou obecně považovány za srdce národopisné oblasti Slovácka. Tok řeky Moravy se vine jako páteř Uherskohradištskem spolu s přítokem Olšavy, vyvěrající v Bílých Karpatech. Historicky významnými městy tohoto území jsou nejen Uherské Hradiště a Uherský Brod, kdysi královská města, ale také Uherský Ostroh se svým renesančním zámkem a Hluk s tvrzí. Ač obě posledně uvedené lokality mají svoje význačné památky, jejich proslulost se nevyrovná Buchlovu a Buchlovicím. Hrad Buchlov svojí gotickou podstatou a umístěním na jednom z vrcholů Buchovských hor, znamenal v minulosti přirozenou ochranu pro sídla vybudovaná v jeho podnoží. Z vrcholu hradu bylo snadné pozorovat blízkící se nebezpečí a varovat obyvatelstvo vesnic položených v úrodné nížině v Pomoraví.

Území je spjato s říší Slovanů s Velkou Moravou a se věrozvěsty Cyrilem a Metodějem. Jejich zásluhy jsou pro náš národ zcela mimořádné. Mise obou bratří znamenala mimo hlásání křesťanské nauky také počátky písemného projevu a vzdělanosti. Četné archeologické nálezy svědčí o bohatství, řemeslné dovednosti a vysokém kulturnosti, která tu panovala již od 9. století navzdory západním sousedům, jejichž postavení v tehdejší Evropě bylo vedeno jinými cíly než těmi, které byly uctívány křesťanskou Velkou Moravou. S počátky křesťanství úzce souvisí církevní centra, Velehrad se svojí bazilikou, Staré Město s kostelem sv. Michala, památkami románského slohu a kultury.

Zdá se, že vinná réva byla pěstována na území Uherskohradištska již od dob Velké Moravy, což dokládají některé nálezy z té doby. Velkou zásluhu na pěstování vinné révy a výrobě vína má bezpochyby velehradský klášter, jemuž náležela řada vsí a kde spotřeba vína k bohoslužebným účelům i pro jiné příležitosti byla jistě mimořádná. I když Uherskohradištsko patří k nejseverněji položeným vinařským oblastem, produkci kvalitních vín se řadí k prvotřídním okrskům a to nejen dnes. Josef Klvaňa uvádí, že ještě kolem roku 1900 bylo na tomto území registrováno čtyřicet pět vinařských obcí. Oidium a révokaz zničily počátkem minulého století mnoho vinohradů, které zpustly, stále ještě zůstalo zachováno

1. Vinohradní ulice s posledními zbytky původního bohatství měšťanských sklepů. Mařatice.
2. Vinná buda v památkové rezervaci se znaky stáří a původnosti. Vlčnov.

pěstování vinné révy kolem 1917 v jedenadvaceti obcích. V dnešním čase se vinná réva pěstuje na ploše přibližně 170 ha asi 150 pěstiteli.

Vinařství reprezentuje několik vinařských obcí, mezi nimiž vynikají Buchlovice, Boršice u Buchlovic, Kudlovice, Polešovice, Velehrad, Uherské Hradiště-Mařatice, Kunovice, Havříce a Vlčnov. Mezi nejrozšířenější pěstované druhy náleží Veltlínské zelené, Ryzlink rýnský, Rulandské bílé a z červených Svatovavřínecké. Obce, kdysi proslulé pěstováním vinohradu se pod vlivem nejrůznějších okolností, mezi nimiž bylo napadení vinic révokazem, vzdaly výroby tohoto ušlechtilého moku a vinice se proměnily v sady. K těmto vsím patří mimo jiné Veletiny, kde již od prvního desetiletí 20. století se přestalo víno pěstovat. Na druhé straně se rozvinulo pěstování vinné révy ve vsích, dříve orientovaných na ovocnářství. Příkladem přimknutí se k novodobé tradici vinařství je obec Topolná, kde byla vybudována zásluhou místních znalců nová skupina vinných sklepů.

Hluk patří k nejmladším městům a vinařským územím Slovácka. Jeho vinice v minulosti pozbyly vlivem nemoci na významu. Hluk, je známý mimo jiné z díla Fratiška Kožíka, Hejman Šarovec. Tvrz, situovaná ve středu sídla je památkem dramatických dějů, odehrávajících se na jihu Moravy od nepaměti. Kraj byl po staletí vystavený nájezdům nepřátelských hord a posléze organizovaných vojsk z jihovýchodu. Obec, vystavená nebezpečí vyplnění, odvléčení obyvatelstva do zajetí a otroctví, nezbytně potřebovala obranné či ochranné stanice. Hlucká tvrz k nim bezesporu patřila. Dodnes tato středověká památka vybudovaná z kamene a dřeva, podobně jako jiné gotické stavby, upravená přestavbou do renesanční podoby, slouží po soudobých stavebních úpravách veřejnosti jako kulturní a společenské centrum pro město a okolí. Vinařství získalo v tomto sídle opětovně své postavení. Hlučtí vinaři v počtu kolem desítky, hospodařící na 5 ha vinic, ukládají svoji produkci vína ve sklepech, vybudovaných na zahradě, nebo pod domem. Sklepy s cihelnou klenbou a podlahou a vnitřní úpravou, vybudovanou obdobně jako mají vinohradnické stavby v okolí, jsou poměrně rozlehlé. Přesto, že vinařství zde není rozvinuté tak, jako ve Strážnické oblasti, zdejší bílá vína jsou vynikající kvality, zvláště Rulandské bílé, Ryzlink rýnský a Veltlínské zelené. Lahodná vína kraje mohou být vítaným občerstvením při Hlucké jízdě králů, která se ve městě uskutečňuje jednou za tři roky. Při této příležitosti, ale i jindy je možné navštívit zachráněné památky lidového stavitelství domy čp. 283 a 284, obnovené péčí státu a obce s expozicí krojů, místních slavností a bydlení, seznámit se s historií místa i vinařství a ochutnat zdejší vína.

Vlčnov je proslulý především Jízdou králů, letnicovou slavností, která pro své rozšíření v různých zemích Evropy má velmi staré kořeny. Na Moravě, až na místní výjimky, k níž patří Hluk, je Jízda králů ve Vlčnově posledním, zato však mohutným a jedinečným dokladem bohatého obřadu vrcholícího jara a mladé mužné síly. Při slavnostech, konaných již po desítkách v poslední sobotu a neděli měsíce května, mají návštěvníci a hosté možnost navštívit areál vinohradnických staveb v trati Kojiny pod Starou horou. Řada lisoven bez sklepů na spodním okraji vinohradů patří ke kulturnímu dědictví nejen obce samotné ale celého regionu. Reprezentuje jeden z rozhodujících typů vinohradnických staveb a to přízemní lisovnu s komůrkou bez sklepa. Z tohoto důvodu byl celý tento jedinečný areál o více než 50 objektech prohlášen Vládou České republiky již v roce 1995 za památkovou rezervaci. Tento soubor vinohradnických staveb však není jediným dokladem vinařské kultury ve Vlčnově. Už roku 1827 bylo, jak dokládají indikační skici, na tomto místě 65 lisoven s jižní a jihovýchodní orientací. Další 40 búd, obrácených k jihu, stálo při Staré hoře a dalších 36 lisoven se nacházelo v trati Bočky. Srůstáním s vesnickým půdorysem a přeměnou lisoven pod Myšinci v obytné domy je jev v vinohradnictví častý a dá se říci, že oku nepoučeného pozorovatele jihomoravským nápadný. Obytné domy, vyvinuvší se z lisoven, mají převážně štítovou orientaci, v ostatní části Vlčnova neobvyklou.

Lisovna na obdélníkovém půdorysu zvaná „búda“ je přízemní stavbou se sedlovou střechou protaženou přes štítovou stěnu a chránící vstup. Stěny nejstarších lisoven jsou vybudovány z nepálených hliněných cihel nebo ojediněle z tlučeného zdiva. Již jen výjimečně, je možné se setkat s nejstarší dochovanou, velmi jednoduchou technologií hrázdění, které je

3. Vinná bída s předsazeným bedněným štítem před obnovou. Vlčnov.

4. Vinná bída se znaky jednoduchého hrázdění natřeného nevhodně černou barvou. Vlčnov.

5. Obnovená vinná buda s tradiční oporou vynesené střechy na dřevěných podpěrách. Vlčnov.

6. Zásah do dřevěných částí vinohradnické stavby potlačil kvalitu obnovy zdiva. Vlčnov.

7. Při obnově vinných búd se daří zjistit stavební konstrukce z hliněného zdiva. Vlčnov.

8. Šroubovitý lis v dnešní době působí pouze jako dekorace. Vlčnov.

na Slovácku vzácným jevem. Původní krytinou búd byl slaměnný došek ojedinele uchovaný až do šedesátých let 20. století na jedné z lisoven. Střecha, valbového tvaru umožňovala udržování příznivého klimatu v přízemní lisovně i vhodné podmínky pro uskladňování sena, jeteliny, slámy. Vstup do podstřeší umožňoval vlez „schlopec“ v čelní straně střešní konstrukce. Změnou krytiny došlo ke změně střešní konstrukce a celkové změně vzhledu lisoven. Stropy lisoven jsou trámové. Jejich majitelé tu a tam podhled na starý strop s dřevěných záklopem a půdní hliněnou mazaninou z obtížně pochopitelných důvodů zakryli novodobými materiály, neprospívajícími dřevěnému stropu. Také podlaha, původně z dusané hlíny, je v některých búdách pokryta nesourodě s hodnotou budovy cementovým potěrem nebo linoleem. Masivní dveře ve dřevěných veřejích i nízké dveře s dřevěným překladem do komůrky, menší místnosti v „búdě“, patří k tradičním jednoduchým výtvarným znakům stavby. Dřevěné lisy obdivuhodné řezbářské a stolařské práce, v nichž se původně lisovaly hrozny, jsou dnes již vzácným, spíše estetickým doplňkem. Nahradily je lisové výroby. V lisovně nebo v komůrce je také upraveno místo k posezení, dřevěný stůl, prostá lavice, police na skleničky-pohárky. Víno je uloženo v zadní prostoře, v komůrce, v soudcích na krátkých, ale pevných trámech, podepíraných kamenem nebo kusem dřeva.

Vzhledem ke klimatickým poměrům a krátkému vegetačnímu období není výnos z vinnice tak velký a uskladnění vína v komůrce stačí. Větší vinaři mají úrodu uloženou doma ve sklepech a v búdě je vína jen tolik, aby mohlo sloužit k přátelskému posezení, k pohoštění kolemdoucích přátel, kteří mají k vinaři a jeho práci i produkci vztah.

Rozsah vinic na katastru obce Vlčnova je značný. V trati Stará hora je obhospodařováno 24 ha, v Kojinách 26 ha a v trati Podkojiny slouží pro pěstování vinné révy 60 ha. Výrobou vinného moku se zabývá každý, kdo vlastní vinici a zvláště ti vinaři, kteří spolu s vinohradem zdědili nebo koupí získali lisovnu bůdu. Mnozí z nich nepatří k obyvatelům obce, ale sídlí v okolních vesnicích, Uherském Brodě i ve vzdálených místech a k ošetřování vinohradu a bůdy pouze dojíždí. Kvalitou vína se dostalo do popředí Uherskohradištského okrsku vinařů bývalé zemědělské družstvo. O zájmu vinohradníků svědčí jejich účast na výstavách

9. Búda č.p. 13 čeká na záchranu a celkovou obnovu. Vlčnov.

10. Obnovená střecha a štít vypovídá, že došlo k celkovému zhodnocení památky. Vlčnov.

a odborných setkáních, například při třicáté Jubilejní výstavě vín se zúčastnilo 55 pěstitelů. Největší pěstitelský úspěch je spojen s odrudami Müller Thurgau, Rulandské bílé, Ryzlink rýnský, s odolnými druhy překonávajícími poněkud tvrdší podmínky v blízkosti Bílých Karpat. Choulostivější modré hrozny dávají při příznivých podmínkách dobrou Frankovku.

Pro Vlčnov, stejně jako Havřice, obepínající svými vinohrady a vinnými búdami Starou horu, je typickým znakem ovocný sádek za lisovnou, ořešáky a švestky podél cesty pod búdami. Jejich plody, přístupné všem kolemjdoucím, jsou vítaným občerstvením a dávají všestranný užitek.

V době sklizně a zpracovávání hroznů, ale také ve sváteční dny, je v památkově chráněném souboru vinohradnických staveb rušno. Jít do vinohradu a po sklizni hroznů do búd je potěšením pro každého vinaře. Vzájemné navštěvování a ochutnávání susedových vinařských úspěchů patří k základním rysům majitelů búd a úcta ke tradičním kulturním hodnotám, zděděným po předcích, může být vzorem i pro ostatní obce Slovácka.

PhDr. Věra Kovářová (n. 1932), je dlouholetou pracovnící Národního ústavu památkové péče v Brně. V jejím odborném zájmu je lidová architektura, její ochrana a péče v přírodním prostředí.

Vineyard Buildings of the Uherské Hradiště Region

Abstract

One of the tasks of the state architectural conservation institutions is to salvage material items associated with wine-press culture, including vineyard buildings. The regions of South and Southeast Moravia, well known for their production of quality wines, boast individual objects as well as complete sets representing various types of vineyard buildings. They testify to both high advancement of the local viniculture as well as diversity of the local traditional building culture. Bearing in mind respect to the generations of winemakers who cultivated vineyards and made wine in the course of centuries, we have an intention to gradually describe characteristic features of the wine cellars and presses that have been preserved in the region of Southeast Moravia. At the same time, we would like to pay attention to the present state of the vineyard buildings, the problematic of their renewal and usage and of the winemakers' attitude towards this cultural heritage. The highest numbers of vineyard structures have been preserved in the provinces near the following cities: Břeclav, Hodonín, Znojmo and Uherské Hradiště.

In the Uherské Hradiště region, the most important localities include the villages of Buchlovice, Boršice u Buchlovic, Kudlovice, Polešovice, partly Hluk, Mařatice and Vlčnov. This article is dedicated to the latter ones of them.

A number of vineyard buildings has been preserved near Vlčnov, along the vineyards in the location known as Kojiny. The buildings with rectangular ground plan are simple two-story structures built of stampled clay using the technology of raling or of adobe bricks. This set is also important from the point of view of countryside preservation and as a state-protected entity, it is a dominant of the whole province.

The vineyard buildings of Havřice are similar to those of Vlčnov. However, only a handful of them have been preserved in their historic shape. They are built with a front gable and with a wine press room that also served for socializing. The wine was kept in the back chamber.

Hluk, the youngest of the cities in the Slovácko region, is place with a far-reaching tradition of winemaking. The winemakers who grow quality wines here store their products in the wine cellars of farmyards, back gardens or under their houses.

All of the vineyard buildings serve not only the purposes of production and preservation of wine, but also as a place of social and friendly meetings and encounters. It is not important only for the winemakers but for the whole region to preserve these buildings in a good shape in all aforementioned locations.

Weinbergbauten im Gebiet von Uherské Hradiště

Zusammenfassung

Zu den Aufgaben der staatlichen Denkmalpflege gehört auch die Rettung von materiellen Belegen der Volkskultur, wozu u. a. Weinbergbauten zu zählen sind. Süd- und Südostmähren, für Erzeugung von Qualitätswein bekannt, kann sich mit einzelnen Objekten sowie ganzen Komplexen von verschiedenen Typen der Weinbergbauten rühmen, die ein hohes Niveau des Weinbaus und Vielfalt der traditionellen Baukultur darstellen. Die Arbeit der vielen Generationen von Weinbauern in Ehre haltend, die jahrhundertlang ihre Weinberge bearbeiteten und Wein erzeugten, haben wir uns als Ziel gesetzt, die charakteristischen Züge von im südostmährischen Gebiet erhaltenen Weinkellern und Kelterhäusern nach und nach zu veröffentlichen. Zugleich haben wir vor, außerdem die Aufmerksamkeit auch anderen Gesichtspunkten zu widmen: dem gegenwärtigen Zustand dieser Bauten, der Problematik deren Renovierung und Benutzung und auch den Beziehungen der Weinbauern zu diesem Kulturerbe. Die höchste Anzahl von den Weinbergbauten ist in Gebieten von Břeclav, Hodonín, Uherské Hradiště, Znojmo erhalten geblieben.

Im Gebiet von Uherské Hradiště wurden von dieser Kultur folgende Lokalitäten am meisten geprägt: Buchlovice, Boršice u Buchlovic, Kudlovice, Polešovice, zum Teil Hluk, Mařatice, Vlčnov. Den letztgenannten ist der vorliegende Beitrag gewidmet.

In Vlčnov, am Rande der Weinberge in der Flur Kojiny ist eine Reihe von so genannten Weinbuden erhalten. Die rechteckigen Gebäude sind einfache zweiräumige Bauten, die aus Stampflehm oder ungebrannten Ziegeln oder als Fachwerk erbaut wurden. Der genannte Komplex, der die Dominante der ganzen Region bildet, ist außerdem als Landschaftschutz- und Denkmalschutzgebiet von Bedeutung.

Auf eine ähnliche Weise wurden Weinbergbauten in Havřice gebaut. In der traditionellen Form sind jedoch nur seltene erhalten geblieben. Die giebelorientierten Häuser verfügen über einen Kellerraum für Arbeiten mit Weintrauben und für Beisammensein. In der Hinterkammer wurde Wein gelagert.

Zu alten Weinbaulokalitäten zählte Hluk, die jüngste Stadt der Mährischen Slowakei. Die Weinbauer, die Weinsorten von guter Qualität anbauen, lagern ihre Produkte in Weinkellern, die sich in Höfen oder Gärten oder unter der bebauten Fläche befinden.

Alle Weinbergbauten dienen nicht nur zur Erzeugung und Lagerung von Wein, sondern auch zu gesellschaftlichen Gelegenheiten und freundschaftlichen Begegnungen. Die Pflege um einen guten Zustand der Bauten in allen genannten Lokalitäten ist nicht nur für Weinbauer, sondern auch für die ganze Region von außerordentlicher Bedeutung.